

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

*Նվիրվում է ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի
հիմնադրման 50-ամյակին*

№ 14

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
2018

ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

*Посвящается 50-летию основания факультета востоковедения
ЕГУ*

№ 14

Ереван
Издательство ЕГУ
2018

YEREVAN STATE UNIVERSITY
FACULTY OF ORIENTAL STUDIES

JOURNAL OF ORIENTAL STUDIES

*Dedicated to the 50th anniversary of the foundation of the faculty
of Oriental Studies of YSU*

№ 14

YEREVAN
YSU PRESS
2018

**Հրատարակվում է Երևանի պետական համալսարանի
արևելագիտության ֆակուլտետի
գիտական խորհրդի որոշմամբ**

Խմբագրական խորհուրդ՝

Մելքոնյան Ռուբեն բ.գ.թ., պրոֆեսոր (խմբագիր)

Մելիքյան Գուրգեն բ.գ.թ., պրոֆեսոր

Խառատյան Ալբերտ պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից-անդամ

Սաֆրաստյան Ռուբեն պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս

Հովհաննիսյան Լավրենտի բ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթ.-անդամ

Հովհաննիսյան Դավիթ բ.գ.թ., պրոֆեսոր

Սաֆարյան Ալեքսանդր պ.գ.թ., պրոֆեսոր

Ոսկանյան Վարդան բ.գ.թ., դոցենտ

Քոչարյան Հայկ պ.գ.թ., դոցենտ

Սարգսյան Լևոն պ.գ.դ., պրոֆեսոր

Կարապետյան Ռուբեն պ.գ.դ.

Տեր-Մաթևոսյան Վահրամ պ.գ.դ.

Գրեկյան Երվանդ պ.գ.դ.

Բեյկենկովա Մարիա բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Ռուսաստան)

Կուզնեցով Վասիլի պ.գ.թ., դոցենտ (Ռուսաստան)

Էքմեքչյան Լեոնա PhD (ԱՄՆ)

Իլյա Յակուբովիչ բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Գերմանիա)

Ահմադջան Ղուրոնբեկով բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Ուզբեկստան)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

<i>ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ ԱՐՄԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ՈՂՋՈՒՅՆԻ ԽՈՍՔԸ ԵՊՀ ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ 50-ԱՍՅԱ ՀՈՐԵԼՅԱՆԻՆ</i>	11-12
---	-------

ԱՐԱԲԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

<i>Մկրտումյան Գայանե ՍՈՒՍՈՒԼՍԱՆՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՏՐՎԱԾ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿ- ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ԴԵՐԸ ՔՐԻՍՏՈՆՅԱ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԿՅԱՆՔՈՒՄ</i>	14-27
--	-------

<i>Ռաֆայելովա Քրիստինե ՍԱՐԴՈՒ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ԲՆՈՐՈՇՈՂ ՀԱՄԵՍԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈԳԵԼԵԶՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԱՐԱԲ ԵՎ ՀԱՅ ԼԵԶՎԱՍՇԱԿՈՒՅԹՆԵՐՈՒՄ</i>	28-39
--	-------

<i>Ikilikyan Sona ARAB-IRANIAN RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE PERSIAN GULF NAMING DISPUTE</i>	40-54
--	-------

ԹՅՈՒՐՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ռամագյան Սամվել

«ՔՅՈՌՕՂԼԻ» ԷՊՈՍԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԵՐԸ ԵՎ XVII ԴԱՐԻ

ՀԱՅ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ.....56-94

Հակոբյան Տաթևիկ

ԱԲԴՈՒԼ ՀԱՄԻԴ ԵՐԿՐՈՐԴԻ ԿԵՐՊԱՐԻ

ՎԵՐԱՐԺԵՎՈՐՄԱՆ ԱՐԴԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ

ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՁ (ՍԵԼԻՄ

ԴԵՐԻՆԳԻԼԻ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ).....95-110

Սարգսյան Տաթևիկ

ՊՈԼՍՈ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԴԵՐԸ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ-ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔ

ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ. ՕՍՄԱՆՅԱՆ ՎԵՐՁԻՆ

ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԶԱՎԵՆ ՏԵՐ-ԵՂԻԱՅԱՆ.....111-123

Աբրահամյան Մհեր

ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԵՐԻ ԲՈՆԻ ԿՐՈՆԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ.....124-137

Պողոսյան Նաիրա

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՅԸ ՀԱԼԻԴԵ

ԷԴԻՓ ԱԴԸՎԱՐԻ ՀՈՒՇԵՐՈՒՄ.....138-151

Մելքոնյան Ռուբեն

ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԵՐ-ՔԵՄԱԼԱԿԱՆՆԵՐ. ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ

ԵՎ ԿԱԴՐԱՅԻՆ ՇԱՐՈՒՆԱԿԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.....152-165

Գևորգյան Արշակ
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹՅՈՒՆ-
ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԿԱՐՉԱՊԵՏ ԱԴՆԱՆ ՄԵՆԴԵՐԵՄԻ ԵՎ ԳԱՐԵԳԻՆ
ՏՐԱՊԻԶՈՆՑԻ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՇՓՈՒՄՆԵՐԻ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ.....166-178

Հովսեփյան Լևոն
ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՐԴԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ
ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄԸ.....179-205

Դարբինյան Հայկ
«ՓԱՓՈՒԿ ՈՒԺԺ» ԶՈՒԳԱԿՑՈՒՄԸ «ԿՈՇՏ ՈՒԺԻՆ».
ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼԻԶԱՑՈՒՄԸ ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ.....206-219

Գևորգյան Արշակ
«ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ» ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՅԱՑՄԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍԸ.
ՊԱՀՊԱՆՈՂԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ
ԻԲՐԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅՈՒՆ.....220-230

Հովհաննիսյան Գոռ
ՌՈՒՄ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 1920-
ԱԿԱՆՆԵՐԻՆ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ.....231-240

Հարությունյան Ավետիք
2015 թ. ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ.....241-250

Մարգարյան Հայկ
ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԻ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ
ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ251-263

Պետունց Արեն
ԱԶԳԱՅՆԱՍՏՈՒԿԱԿԱՆ ՆՈՐ ՈՒԺԻ ԲԵՄԵԼԸ
ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ 2018 թ. ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ.....264-278

Մելքոնյան Մարիամ
ԿՆՈՋ ԷՄԱՆՍԻՊԱՅԻԱՅԻ ԽՆԴԻՐԸ ՄԻՂԻ
ՀԱԹՈՒՆԻ «ԱՂԵՐՄԱԳՐՈՒՄ».....279-288

Պետրոսյան Ամալյա
XVIII ԴԱՐԻ ԹՈՒՐՔՄԵՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՈՐՈՇ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ.....289-298

Խաչատրյան Շուշան
ՍՈՒԽԹԱՐ ԱՌԻԵՁՈՎԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ.....299-314

Մովսիսյան Լիլիթ
ԱՐԴԻ ՀԱՅ ԵՎ ԱՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼԻ ԼԵԶՎԻ
ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԻ ԶՈՒԳԱՐԿԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ.....315-328

*Хабидуллина Элмира **
ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПЕРЕВОДОВ
ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ С ТАТАРСКОГО
ЯЗЫКА НА ТУРЕЦКИЙ.....329-335

Քոչարյան Հայկ, Գևորգյան Աննա
ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆԸ ԱՂԲԵՋԱՆՈՒՄ ԵՎ ԱՅՏ
ԳՈՐԾՈՆԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ
ՇԱՀԵՐԻ ՎՐԱ.....336-356

ԻՐԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Vardanyan Aharon
SOME REMARKS ON THE SOCIOLINGUISTIC
SITUATION IN XALXĀL.....358-365

Տոնոյան Արտյոմ
ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ ԲՈՒՆ ԱՊԱՌՆԻ
ԺԱՄԱՆԱԿԱԶԵՎԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ.....366-380

Բիանջյան Հասմիկ
ՍԵՅՅԵԴ ՍՈՀԱՄՄԱԴ ԱԼԻ ԶԱՄԱԼԶԱԴԵԻ ԴԵՐԸ 19-ԸՂ
ԴԱՐԻ ՎԵՐՁԻ և 20-ԸՂ ԴԱՐԻ ՄԿԶԲԻ ՊԱՐՄԻՑ
ԳՐԱԿԱՆ ԼԵԶՎԻ ՆՈՐԱՅՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ.....381-392

Խաչատրյան Զարուհի
ԹՅՈՒՐՔԱԿԱՆ ԾԱԳՄԱՆ ՁԻԱՆՈՒՆՆԵՐԸ
ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ.....393-402

Դավթյան Սոնա

*ԲՈՒՅՍԵՐԻ ԱՆՎԱՆՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԿՁԲՈՒՆՔՆԵՐԸ
ՊԱՐՄԿԵՐԵՆԻ ԵՎ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԲՈՒՍԱՆՎԱՆԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐՈՒՄ*.....403-419

Կոստանյան Վահան

*ԱՅՐՈՒՄՆԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՍՊԵԼՆԵՐԸ
ԵՎ ՑԵՂԱՆՎԱՆ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ*.....420-430

Գեղամյան Աստղիկ

ՄԻՐԱՅԻՆ ՄՈՏԻՎՆԵՐԸ «ՇԱՀՆԱՍԵ»-ՈՒՄ.....431-440

Պետրոսյան Լիանա

*ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՈՍՈՒՅԹԸ
Մ. ԱՀՄԱԴԻՆԵԺԱԴԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ
ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ (2005-2013 ԹԹ.)*.....441-449

Կոստանյան Վահան

ԱՅՐՈՒՄԱԿԱՆ ԿԱՑԱՐԱՆՆԵՐԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ.....450-456

Брутян Ануш

*ПЕРСПЕКТИВЫ РОССИЙСКО-ИРАНСКОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА ПОСЛЕ ПОДПИСАНИЯ СВПД*.....457-471

Khorikyan Hovhannes

ON THE LOCATION OF THE NEPHTHALITES.....472-486

**ԹՅՈՒՐՔԱԿԱՆ ԾԱԳՄԱՆ ՁԻԱՆՈՒՆՆԵՐԸ
ՊԱՐՄԿԵՐԵՆՈՒՄ**

Բանալի բառեր՝ թյուրքական, ստուգաբանություն, ձիանուններ, եզր, բառիմաստ, պարսկերեն միջնադարյան բառարան, ձիամատյան, փոխառություն

Թյուրքական ծագման ձիանունները պարսկերենում քանակական առումով զգալիորեն քիչ են և զիջում են բնիկ ու արաբական փոխառյալ բառերին, այսուհանդերձ կազմելով պարսկերենի ձիանվանական համակարգի բավական ուշագրավ մի շերտ: Պարսկերենում առկա ձիանունների թյուրքական շերտը ցուցիչ է այն բանի, որ այս լեզուն սկսած Կենտրոնական Ասիայում և Խորասանում իր ձևավորման վաղ փուլից ընդհուպ մինչև Իրանում պետական լեզու դառնալը, բավական սերտ շփումներ է ունեցել հարևան թյուրքական լեզուների և բարբառների հետ: Ըստ այդմ՝ պարսկերենում առկա են թե՛մ դեռևս Կենտրոնական Ասիայի թյուրքական լեզուներից փոխառյալ բառեր և թե՛ ատրպատականյան թուրքերենից այս լեզուն մուտք գործած բառամիավորներ: Հոդվածում անդրադարձ կկատարվի պարսկերենում թյուրքական ծագման ձիանուններին՝ ներկայացնելով դրանց հիմնական միավորները թե՛ ժամանակակից լեզվում և թե՛ միջնադարյան բառարանագրական

՝ ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի իրանագիտության ամբիոնի ասիստենտ, Էլ. փոստ՝ zara.khachatrian@ysu.am

երկերում, ինչպես նաև դրանց ենթարկելով բառակազմական և ստուգաբանական վերլուծության:

Āyyor/ayyar/oyyor¹ (آيغر/ايغر) 1. հովատակ, 2. բեղմնավորման համար պահվող ձի, 3. ազնվացեղ զտարյուն նժույգ:² Բառամիավորը «Farhang-e Āmid» բառարանում հանդիպում է նաև *e(a)yyar* տարբերակով:³ Չիանունը չի հանդիպում պարսից դասական գրականության մեջ:⁴ Ասենք նաև, որ եզրը հանդիպում է նաև հայերենում և բարբառներում:⁵

¹ Բառամիավորը համաթյուրքական է, ժամանակակից թյուրքական լեզուներում՝ ադրբ., ալթ., բաշկ., դագ., թուրքմ., գազ., իսկ. և այլն, ունի «հովատակ» իմաստը, սակայն նախնական նշանակությունը եղել է «ցանկացած կենդանու արուն» (տե՛ս Щербак А. М., Названия домашних и диких животных в тюркских языках // Историческое развитие лексики тюркских языков, Москва, АН СССР, 1961, ст. 87; Севортян Э.В., Этимологический словарь тюркских языков, (Общетюркские и межтюркские основы на гласные), Москва, 1978, т. 1, ст. 107), օսմ. آيغر/ «մատակախազ ձի» (տե՛ս Աբիկեան Մ., Ընդարձակ բառարան տաճկերեն հայերեն, Կ. Պոլիս, 1892, էջ 93): Այն թուրքերենում և ուլդ. ունի նաև «մեկ հովատակին պատկանող ձիերի երամակ» նշանակությունը (տե՛ս Радлов В.В., Опыт словаря тюркских наречий, СПб, 1905, т. 1, ч. 1, ст. 15-16):

² Dehxodā, A., Loyatnāme-ye Dehxodā, Tehrān, 1993/94, I, s. 204 (այսուհետև՝ LD), տե՛ս նաև Մանսուրյան Հ., Պարսկերենից հայերեն բառարան, Թեհրան, 1384/2005, հ. 1, էջ 410 (այսուհետև՝ ՀՄ):

³ Āmid H., Farhang-e fārsī, Tehrān, 1979, j. 1, s. 115 (այսուհետև՝ ԲԱ).

⁴ Պարսից դասական գրականության մեջ բնիկ իրանական և արաբական փոխառություն ձիանուններն ունեն չափազանց ճոխ վկայություններ, ինչը չենք կարող ասել թյուրքական փոխառությունների մասին: Գրականության մեջ ձիանունների ուսումնասիրության համար ընտրվել են երեք հեղինակներ՝ Ֆիրդուսի (10 դ.), Խաղանի (12 դ.), Նիզամի (13 դ.): Նման ընտրությունը պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ նշված հեղինակներն ունեն էպիկական ժանրով գրված մեծածավալ ստեղծագործություններ, որոնցում էլ առավել հաճախադեպ են ձիանունների գործածությունները: Պարսկերենում թյուրքական ձիանուններն ունեն եզակի վկայություններ:

⁵ Եզրը հայերենում «չկրտած ձի» նշանակությունն ունի (տե՛ս Մալխասյան Ստ., Հայերեն բացատրական բառարան, Երեւան, 1944, հ. 1, էջ 80 (այսուհետև՝ ՀԲԲ): Արցախի բարբառում *այղը*, Կարինի և Արարատյան բարբառներում՝ *այղո* են

Aryūn⁶ (ارغون) 1. արագավազ նժույգ, սրընթաց վարգով ձի, 2. արագավազ նժույգի տեսակ, 3. թուրքական և արաբական ձիերի գուգավորումից սերված ձիատեսակ (LD, II, 1580; FA, 158; FM, I, 203, 204;⁷ ՀՄ, I, 73; P, I, 657⁸): Բառամիավորը վկայված է պարսից լեզվի միջնադարյան (XVIIդ.) «Borhān-e Qāt'e»⁹ (I, 107) և «Farhang-e Rašidi»¹⁰ (I, 832) բառարաններում: Այն Օմմար Խայյամի «Nouruznāme»-ում¹¹ հիշատակվում է միայն «արագավազ նժույգ, սրընթաց վարգով ձի» նշանակությամբ: Եզրը ժամանակակից պարսկերենում նաև թուրքական ցեղանուն է և արական անձնանուն: Բառամիավորը պարսից գրականության մեջ վկայություններ չունի:

Akdaš/ekdaš¹² (اکدش) 1. թուրքական մատակից և արաբական հովատակից սերված արագավազ ձի, 2. խառնածին ձի (ԳԴ, 144; LD, II, 2694; FM, I, 330): Պարսկերենում նույնիմաստ են նաև *ikdaš*

անվանում չամորձատած, բարձրակարգ ձիուն, հովատակին (տե՛ս Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, ՀՀԳԱԱ, Երևան 2001, I, 53, այսուհետև՝ ՀԼԲԲ):

⁶ Բառամիավորը թուրքերենում հանգում է *аруу, арғы* «սրարշավ ընթանալ» անորոշ դերբային: Բառանունը թուրքական լեզուներից՝ դրոզ. *арғын* «գտարյուն արագավազ ձի», ուլդը. *арғы, арғун* «վայրի հովատակի և տնային զամբիկի խառնուրդ, եզնուտի և կովի կամ ընդհանրապես խոշոր եղջերավոր կենդանիների խառնածին» նշանակությունն ունի: Նույն արմատին է հանգում նաև թուրքական լեզուներում վկայված թաթ. *aryamak* «արաբական գտարյուն նժույգ», մոնղ. *aryamay*, ալթ. *argymak* և այլն, որոնք նույն արմատին են հանգում (տե՛ս Севортян Э. В., նույն տեղում, т. 1, ст. 171: Եզրը նույն է նաև ռուսերենում *армак* «ձիու լավագույն ցեղատեսակ Միջին Ասիայում» հ. ռուս. *армакь*, իսկ հուշարձաններում՝ *ормакь* (Фасмер М., Этимологический словарь русского языка, М., 1986, т. 1, ст. 84):

⁷ Мо'ин, М., Farhang-e fārsi, Tehrān, 1977, 4 j. (այսուհետև՝ FM).

⁸ Рубинчик Ю. А., Персидско - русский словарь, М., 1985, т. 1, ст. 657 (այսուհետև՝ P).

⁹ Xalaf-e Tabrizi M., Borhān-e Qāte, Farhang-e fārsi, Tehrān, 1997, 4 j. (այսուհետև՝ BQ).

¹⁰ Rašidi A., Farhang-e Rašidi, Tehrān, 1337/1958, 2 j. (այսուհետև՝ FR).

¹¹ Хауяām О., Nouruznāme, Tehrān, 1933, s. 111.

¹² Թուրքերենում *igdiš/iğiš* «կրտած կենդանի (ձի)», տե՛ս Щербак А. М., նույն տեղում, ст. 87:

(LD, III, 3200), *yakdeš* (LD, XIV, 21069), *ikdij* (LD, II, 2695) եզրերը: Բառամիավորը XVդ. «Sahāh ol-Fors» բառարանում վկայված է միայն «խառնածին»¹³ նշանակությամբ, իսկ արդեն ավելի շրջանի «Farhang-e Jahāngiri» (1595-1638թթ.)¹⁴ և «Farhang-e Rašidi» (I, 141) բառարաններում այն հանդիպում է որպես «ձի» նշանակող միավոր: Եզրը հիշատակվում է նաև միջնադարյան «Do Farasnāme» ձիամատյանում¹⁵, սակայն վկայված չէ պարսից որևէ գրական երկում: Նշենք նաև, որ բառամիավորը նույն իմաստով հանդիպում է նաև հայերենում:¹⁶

Ilxi¹⁷ (ایلی) 1. ձիերի երամակ, 2. չորքոտանի կենդանիներ, որոնց ազատ բաց են թողնվում դաշտում արածելու (LD, III, 3203, 3204; FM, I, 419; F'A, 269; ՀՄ, I, 147), նույնն է նաև *yelxi* (LD, XIV, 21090): Պարսկերենում եզրը հանդիպում է Դեմավենդի բարբառում, որտեղ *elxi* է կոչվում «պետությանը պատկանող ձիերի երամակը» ('AM, 102): Եզրը *h/haw* տարբերակով հանդիպում է նաև հայերենում:¹⁸

¹³ Naxjavāni M., Sahāh ol-Fors, Tehrān, 1976, s. 159.

¹⁴ Inju Širāzi H., Farhang-e Jahangiri, Mousesese-ye čāp o entešārāt-e danešgāh-e Mašhad, 1351/1971, j. II, s. 1500 (այսուհետև՝ FJ).

¹⁵ Do farasnāme. Mansur o manzum, zir-e nazar-e Mehdi-e Mohaqqaq, Mousesese-ye motāleāt eslāmi-e dānešgāh-e Makgil-e šobe-ye Tehrān, 1366/1987, s. 38, 49.

¹⁶ *Բկտիջ*՝ «խառնածին՝ կրտած, մալած ձի», տե՛ս Ղազարյան Ռ., Ավետիսյան Հ., Միջին հայերենի բառարան, 2009, Երևան, էջ 266 (այսուհետև՝ ՄՀԲ): Ձիանվան համար նույն բացատրությունն է տալիս Հր. Աճառյանը՝ *Իկտիջ* «խառնածին ձի», տե՛ս Հր. Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան, Երևան, 1926, հ. 2, էջ 240 (այսուհետև՝ ՀԱԲ):

¹⁷ Թուրքերենում նույնիմաստ են *ilx/ilxe/ilxah/yilki* ձևերը: Ժամանակակից թյուրքական լեզուներում նշանակում է «երամակ, երամակի ձի, չիեծած ձի», այլթ. *cilki*՝ «զամբիկ», *çillghi* *çili* իսկ. ձիու տարի (<http://home.arcor.de/marcmarti/khakas/xakbiblio.htm>)

¹⁸ Բառանունը «երամակ, ջոկ» նշանակությամբ հանդիպում է Արարատյան բարբառում, Արցախի բարբառում նաև՝ «նախիր»: Բառամիավորը *h/h/h* ձևով է վկայված Արարատյան, Արցախի, Կարինի, Մոկսի, Համշենի, Մշո (նաև *h/h/h*) բարբառներում, տե՛ս ՀԼԲԲ, II, էջ 167:

Պարսկերենում **tortoqçı**¹⁹ (**ترتقچی**) հատ-հատ քայլերով ընթացող ձի (LD, IV, 5779) նշանակությունն ունի: Բառամիավորը թյուրքական լեզուներում վկայված է *tartığçı* ձևով՝ «արքային կամ իշխանավորին լուր բերող սուրհանդակ» իմաստով, որից էլ ավելի ուշ, իմաստային ընդլայնման արդյունքում, այն պարսկերենում ստացել է ձիու վերոնշյալ իմաստը:

Čāl²⁰ (**چال**) 1. ձի, 2. կարմիր և սպիտակ խառը մազերով ձի, 3. չալ ձի, կարմրաշիկավուն սպիտակ խայտերով ձի (LD, V, 7031; FM, I, 1268): Եզրը «*Farhang-e Jahangiri*» բառարանում (I, 286) հանդիպում է նաև *čāle* տարբերակով, իսկ «*Borhan-e Qat'e*» բառարանում այն ունի «մտրուկ և ուղտի ձագ» իմաստները ևս (I, 613):²¹ Եզրը թյուրքական լեզուներից անցել է սլավոնականներին՝ ռուս. *чалый* «մոխրագույն, մոխրագույն երանգով», ուկր. *чалий* «շագանակամոխրագույն», նույն իմաստով նաև հ. ռուս. *чаль*:²² Ձիանունը եզակի բառամիավորներից է (թերևս մեր ուսումնասիրությունների սահմաններում), որը հանդիպում է պարսից դասական գրականության մեջ: Խաղանի Շիրվանին *čāl* և իրանական ծագման *bur* ձիանունները հիշատակում է որպես հոմանիշ բառեր՝ «կարմրաթույր ձի» (XD, 232) նշանակությամբ.

¹⁹ Clauson G., An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, At the clarendon press, Oxford, 1972, p. 537.

²⁰ Եզրը օսմ. ունի «1. մոխրագույն, 2. սև ու սպիտակ խառը մազեր, 3. թույր ձիու համար 4. փոքր ուղտ, 5. թթվաշ համով ուղտի կաթ» իմաստները (տե՛ս Clauson, նույն տեղում, p. 417; տե՛ս նաև Древнетюрский словарь, Ленинград, 1969, p. 137; Կլաուսոնը բառը մեկնում է «Մև ու սպիտակ գույներով, երբեմն մոխրագույնի խառնուրդով մազեր», Clauson G., նույն տեղում, p. 417. տե՛ս նաև Радлов, В., Опыт словаря тюркских наречий, СПб, 1905, т. 3, ст. 1873-1874, իսկ «Տաճկերեն-հայերեն» բառարանում՝ «գորշխառն», տե՛ս Աբիկեան, Մ., նույն տեղում, էջ 200:

²¹ Sté u նաև Xodāparasti, F., Farhang-e jāme', vājegān-e motarādef va motazād-e zabān-e fārsi, Širāz, 1997, s. 461:

²² Фасмер, М., նույն տեղում, 1987, 4, ст. 313:

«...Az bu-ye moške tebetkân Sahn-e seydgâh râst, ayešte bud bâ xâk az nâl-e bur o çâlaş...Որսատեղին Սահն լեռան հանքի Տիբեթի մուշկի բույրից, վերածվել էր փոշու, պայտի և կարմրաթույր ձիերի խառնարանի...» (XD, 232): Եզրը «խայտագորշ» իմաստով վկայված է նաև միջին հայերենում:²³

Kotal²⁴ (کتال) 1. թամբած նժույգ, որը գնում է իշխանի առջևից, որպես հանդիսություն, 2. հետնորդ ձի, պահեստի ձի (BQ, III, 1596; LD, XI, 16022; FM, III, 2906; ՀՄ, II, 825; P, II, 310), նաև «ձիերի խումբ, որը հատուկ զարդարված մասնակցում է սգո արարողությանը»: Նույնն է նաև *kutal* (LD, XI, 16464, 16467; FM, III, 3110, 31112) եզրը, որից էլ բառաբարդված է *kutalçî* «ձիապան» բառամիավորը (LD, XI, 16022; FM, II, 2906; ՀՄ, II, 852): Ձիանունը հիշատակվում է միջնադարյան աղբյուրներում նաև *yuš* տարբերակով (FJ, II, 2043, BQ, III, 1427): Այն պարսկերենում թուրքերեն մեկ այլ փոխառության՝ *yadak* բառի իմաստային հոմանիշն է համարվում: Եզրը թուրք-մոնղոլական փոխառություն է պարսկերենում: Ձիանունը հիշատակվում է նաև հայերենում:²⁵

Yām²⁶ () یام 1. սուրհանդակի ձի, 2. հնում փոստատան ձի, 3. ոչ ազնվացեղ ձի (LD, XIV, 20977; FM, IV, 5248; ԳԴ, 45; ՀՄ, II, 1188), բոց. «կայանատեղի, փոստատուն, ձիերի փոխանակման տեղ»: Նույնիմաստ են նաև *yāmah* (LD, XIV, 20978), *asp-e yām*

²³ Ձիանունը նույն նշանակությամբ վկայված է նաև XIII դարի «Բժշկարան ձիոյ և գրաստնոյ» հանրահայտ ձիամատյանում. «Եւ կան ձիանն չալ ձի, որ լինի իր ամեն մարմինն սպիտակ ու գլուխն ու շլինքն այլ գոյն», տե՛ս Բժշկարան ձիոյ և առհասարակ գրաստնոյ (ԺԳ), Երևան, 1980, էջ 57:

²⁴ Թուրքերենում *kötel* է կոչվում «հեծելագորային ձին»:

²⁵ Բառամիավորը հանդիպում է հայերենում *բօթալ*՝ «ջրեղ զարդարված ձի», տե՛ս ՄՀԲ, էջ 820, *բօթալ*՝ «ձիապան», ըստ վկայությունների «բեռնաբարձ ձի», տե՛ս ՀԲԲ, հ. 4, էջ 597, *բօթալ*՝ «ձիապան», տե՛ս ՀԱԲ, հ. 4, էջ 604, իսկ Պարտիզակի բարբառում *կոտալ* եզրն ունի «ուժից ընկած, ծերացած ձի» նշանակությունը, տե՛ս ՀԼԲԲ, հ. 3, էջ 155:

²⁶ Բառամիավորը օսմ. ունի «փոստային ձիու» նշանակություն, տե՛ս Devellioğlu F., Osmanlica-türkçe ansiklopedik lûgat, Ankara, 2002, c. 1156.

բառամիավորները: Եզրը վկայված է նաև միջնադարյան «*Borhan-e Qat'e*» բառարանում (IV, 2421): Նույն բառից է բառաբարդված *yāmẖāne* «հնում փոստատուն, սուրհանդակի ձիերի կայանատեղի» բառամիավորը:

Yadak²⁷ (يَدَاكْ) 1. պահեստի ձի, 2. առանց հեծյալի թամբած ձի, որը գնում է արքաների ու իշխանների ձիերին համընթաց, 3. ձի, որին պահում են արքաներին ընդառաջ գնալու համար (LD, XIV, 21012; FM, IV, 5253; ՀՄ, II, 1189), 4. ձի, որին պահում են հիմնական ձիուն համընթաց գնալու համար, հմնտ. պրսկ. *bālā / bālād/ bālāda(-e)/ bālāz/ pālād/pālāda(-e)/bālāy/pālāy, jānib* (LD, V, 6923), *jānibat* (LD, V, 6923, FM, I,1247), *rekābi* (LD, VII, 10755; FM, II, 1669), *kotal* (LD, XI,16022; FM, III, 2906; ՀՄ, II, 825; P.,II, 310), *kūtal* (LD, XI, 16464, 16467; FM, III, 3110, 31112), *navbatī/noubatī* (LD, XIV, 20155; FM, IV, 4832; ՀՄ, II, 1119): Պարսկերենում այդ բառից է բառաբարդված *yadak keš* «պահեստի ձի քաշող» եզրը: Չիանունը հիշատակվում է նաև հայերենում:²⁸

Yarāy²⁹ (يَرَايْ) 1.արագընթաց ձի, 2. գրոհի համար վարժեցրած ձի (LD, IV, 22258; FNZ, V, 549): Եզրը պարսից լեզվի միջնադարյան «*Borhan-e Qat'e*» բառարանում վկայված է նույն իմաստով (BQ, IV, 2431), իսկ «*Farhang-e Rašidi*» բառարանում ձիանունը գրության մի

²⁷ Եզրը օսմաներենում կիրառվում է «նժույգ» նշանակությամբ (տե՛ս Կարապետեան, Պ. Ջ., նույն տեղում, էջ 944):

²⁸ Չիանունը հանդիպում է նաև հայերենում *յետեկ* ձևով՝ «ձի, որին մի ձիավոր քաշում է իր ետևից կամ գնում է ձիավորի ետևից» (տե՛ս ՀԲԲ, հ. 3, էջ 401, ՀԱԲ, հ. 3, էջ 397), «պահեստի ձի» (Ջահուկյան Գ., Հայերեն ստուգաբանական բառարան, Երևան, 2010, էջ 552): Եզրը Ղարաբաղի, Գանձակի բարբառում *եղակ*, իսկ Հավարիկի, Քեսաբի բարբառում *իղակ* տարբերակներով է հանդիպում՝ «ձի, որին հեծյալը երասանից բռնած է տանում՝ հիմնական ձիուն փոխարինելու համար կամ ուրիշ ձիու ետևից հոժարությամբ գնացող ձի» նշանակությամբ (ՀԲԲ, հ. 1, էջ 363):

²⁹ Şemseddin S. Kâmus-i Türkî, Istanbul, 2006, c. 1547.

քանի տարբերակներն է հիշատակվում՝ *yarāy/yaray/yorqu* (FR, II, 1523), որը, ըստ հեղինակի, հայտնի է *yorya*³⁰ (برغه) ձևով՝ 1. արագընթաց ձի, 2. շորավարգ ձի, 3. ավանակ (LD, XIV, 21017; FM, IV, 5255, 5272; ՀՄ, II, 1194): Պարսկերենում «արագավագ, սրընթաց ձի» (LD, XIV, 21016; ԳԴ, 106; ՀՄ, II, 1190) նշանակությունն ունի նաև *yoryā* եզրը: Եզրը «ձիու արագ վարգ, ձիու շորորուն քայլք» նշանակությամբ հանդիպում է հայերենում և բարբառներում:³¹

Yavās (يواش³²) 1. թամբած ձի, 2. մանրաքայլ, հանդարտ քայլքին ընտելացրած ձի, որն արժանի է իշխանավորների հեծնելուն (LD, XIV, 21110; FM, IV, 5272, Ե, 917), բռց. «դանդաղ, մեղմիկ քայլքով»: Բառամիավորը փոխաստու լեզվում չունի ձիու նշանակություն:

Այսպիսով, թյուրքական ծագման ձիանունները, թվաքանակով այնքան էլ շատ չեն պարսկերենում: Դրանք զիջում են բնիկ և արաբերենից փոխառյալ ձիանուններին ոչ միայն քանակական առումով, այլ նաև ցեղատեսակների բազմազանությամբ, ենթաիմաստային խմբերի զանազանությամբ, բառիմաստային խմբերով, ֆիզիկական արտաքին հատկանիշների

³⁰ Թուրք. *yorga* «շորավարգ ձի», *yügrük(at)* հին թյուրք. «շորավարգ» (տե՛ս Махмұд ал-Кашғаї, Лугāt ат-Турк, Алматы, 2005, ст.775), *йорга* թուրքմ. «արագավագ ձի», չուվ. *çäpxa*, գազ. *йёрпък* «մրցումների համար նախատեսված ձի» (տե՛ս Губогло М., Гагузская терминалогия по скотоводству, Тюркская лексикология и лексикография, Москва, 1971, ст. 217-236), տե՛ս նաև Derleme Sözlüğü, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1979, cilt: 11 с., 11.

³¹ Հայերենում «*յորղա գնացող ձի*» երբ ձին վազելիս մերթ երկու աջ ոտքը, մերթ երկու ձախ ոտքն է բարձրացնում-իջեցնում, տե՛ս Աղայան Է., Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, 1976, հ. 2, էջ 104: *Յորղա* եզրը Թբիլիսիի, Ղարաբաղի(Ղզի.), Արարատյան (Լ.), Հավարիկի, Նոր Նախիջևանի, Կարինի, Վանի բարբառներում ունի «ձիու և մի քանի այլ կենդանիների արագ սրընթաց վազք, որի ժամանակ մի կողմի գույգ ոտքերը միաժամանակ բարձրացնում ու դնում են» նշանակությունը (տե՛ս ՀԲԲ, հ. 4, էջ 118):

³² Բառամիավորը ամականական իմաստով հանդիպում է օղուական խմբի ժամանակակից թյուրքական լեզուներում՝ մասնավորապես ատրպատականյան թյուրքերենում, որտեղից էլ, ըստ ամենայնի, մուսոք է գործել պարսկերեն:

ներկայացմամբ, կառուցվածքային ու գույնի առանձնահատկություններով և այլն:

Ուշագրավ է նաև այն, որ վերոնշյալ ձիանուններից միայն մեկն է հանդիպում դասական շրջանի չափածո ստեղծագործության մեջ, ի տարբերություն, դիցուք, արաբական փոխառյալ ձիանունների հսկայական բազմազանության, որն աչքի է ընկնում ինչպես դասական պարսից պոեզիայում, այնպես էլ արձակ երկերում:

НАИМЕНОВАНИЯ ЛОШАДЕЙ ТЮРКСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В ПЕРСИДСКОМ ЯЗЫКЕ

**Хачатрян Зарухи
(Резюме)**

В персидском языке количество наименований лошадей тюркского происхождения значительно меньше по сравнению с наименованиями лошадей арабского происхождения. Тем не менее они составляют значительный слой в системе наименований лошадей персидского языка.

В персидском языке наличие тюркского слоя наименования лошадей свидетельствует о том, что этот язык, начиная с раннего периода формирования в Центральной Азии и Хорасане вплоть до становления государственным языком в Иране, имел довольно тесные связи с соседними тюркскими языками и диалектами.

Интересен тот факт, что ни один из вышеназванных наименований лошадей не встречается в стихотворных произведениях классического периода, в отличие от огромного количества арабских заимствованных наименований лошадей, которые встречаются в персидской классической поэзии, а также в прозе.

THE HORSE NAMES OF TURKIC ORIGIN IN THE PERSIAN LANGUAGE

Khachatryan Zaruhi
(Summary)

In the Persian language the number of the horse names of Turkic origin from the quantitative perspective is considerably smaller and falls behind the native and the borrowings of Arabic origin. Nevertheless, it is one of the most remarkable stratum of the Persian horse name system. The stratum of Turkic horse names in the Persian language is an indicator of the fact that this language, started from its earliest stage of formation in the Central Asia and Khorasan up to the period when it became Iran's state language, has been in quite close contact with neighboring Turkic languages and dialects. It is noteworthy that none of above-mentioned horse names is not found in any poetry work of classical period, unlike the huge variety of Arabic borrowings which are striking in classical Persian poetry, as well as in the prose.